

Balkanlar'da Bâbâgân Koluna Ait Bir XIX. Yüzyıl Bektâşî Erkânâme'si

Baktashi Erkannamas Babagan School in the Balkans Beleong to 19. Century

Ali Albayrak

Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
Din Sosyoloji ABD, alialbayrak@akdeniz.edu.tr, Orcid: 0000-0003-0558-2612

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü – Article Type	Kitap İncelemesi / Book Review
Geliş Tarihi – Date Received	6 Temmuz / July 2020
Kabul Tarihi – Date Accepted	25 Eylül / September 2020
Yayın Tarihi – Date Published	30 Eylül / September 2020
Yayın Sezonu	Temmuz – Ağustos – Eylül
Pub Date Season	July – August – September

Atıf / Cite as: Albayrak, Ali, Balkanlar'da Bâbâgân Koluna Ait Bir XIX. Yüzyıl Bektâşî Erkânâme'si/ Baktashi Erkannamas Babagan School in the Balkans Beleong to 19. Century. tarr: Turkish Academic Research Review, 5 (3), 438-455. doi: tarr.765174.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr>

Copyright © Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey. All rights reserved.

Balkanlar'da Bâbâgân Koluna Ait Bir XIX. Yüzyıl Bektâşi Erkânâmesi

Baktashi Erkannamas Babagan School in the Balkans Beleong to 19.
Century

Ali Albayrak

Ömer Faruk Teber

Balkanlar'da Bâbâgân Koluna Ait Bir XIX. Yüzyıl Bektâşi Erkânâmesi

Ankara 2013, İlahiyat Yayınları, 1. Baskı, 169 s, ISBN: 978-605-4696-57-4

Hacı Bektaş Veli'yi pir olarak kabul edip, onun yolundan gidenlere Bektaşî adı verilmektedir. Bektaşîliğin XIII. Yüzyılda teşekkül etmeye başlayıp, XVI. Yüzyılın başından itibaren Hacı Bektaş-ı Veli öğretisi doğrultusunda kurumsallaşma sürecini tamamlamış olduğu kabul edilmektedir.¹ Başka bir yaklaşımla Bektaşîlik, Babai hareketinin bir araya getirdiği heterodoks sufi tarikatlarından biri olan Haydarilik bünyesinde, 14.yüzyıl Rum Abdallarından Abdal Musa tarafından Hacı Bektaş-ı Veli inancı etrafında geliştirilmiş ve 16. Yüzyıl başında Balım Sultan tarafından bağımsızlaştırılıp değişik bir organizasyonla, bir tarikat olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.²

Erkân tarikatın sahip olduğu kuralları, temel ilkeler ve törenler bütününi ihtiva eden bir kavramdır. Tasavvuf ıstılahında sûfilerin uydukları ve uyguladıkları kurallara "adab-ı sufiyye", tarikat ehlinin gözetdiği ve dikkate aldığı kurallara da "adab-ı tarikat" veya "âdâb ve erkân" denilmektedir.³ Dini grupların bir türü olarak tarikatların, hem dini-sosyal hayatta yaşayabilmeleri hem de varlıklarını devam ettirebilmeleri için birtakım kurallara tâbi olmak mecburiyetleri bulunmaktadır. Bektaşîlikte bu kuralların adına genel olarak Erkânâme adı verilmektedir. Her bir Bektaşî hem yaşamını hem de tarikat içindeki sorumluluklarını bu Erkânâme çerçevesinde yerine getirmektedir.⁴

Ömer Faruk Teber tarafından yazılan *Balkanlar'da Bâbâgân Koluna Ait Bir XIX. Yüzyıl Bektâşi Erkânâmesi* adlı eserde, önsöz, giriş, iki bölüm, kaynakça ve Hacıbektaş ilçe Halk Kütüphanesi No:36'da kayıtlı Bektaşî Erkânâmesi metin transliterasyonu yer almaktadır.

Müellif Giriş bölümünde, mezhep kavramını, İslam tarihinde sosyal, siyasi ve ekonomik sebeplerle ve din anlayışındaki farklılaşmaların kurumsallaşması sonucu ortaya çıkan dini nitelikli oluşumlar ve dinin anlaşılma biçimleri ile ilgili tezahürler olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlamadan sonra, manevi, ilahi ve ahlaki değerlerin anlaşılmasında mahiyatine uygun tarzda kavramasında ve doğruya en yakın şekilde tesbit edilmesinde nass ve nakli esas alan Selefî anlayışın, akıl, istidlal ve muhakemeyi esas alan Kelami zihniyet, keşf, feyz ve ilhamı esas alan Sufi

¹Ömer Faruk Teber, *Bektâşi Erkânâmelerinde Mezhebî Unsurlar*, Ankara 2008, s. 7.

² Fazlı Arabacı, *Alevilik ve Sünniliğin Sosyolojik Boyutları*, Ankara 2009, s. 29.

³ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara 1997, s. 83.

⁴ Teber, *Bektâşi Erkânâmelerinde Mezhebî Unsurlar*, s. 9.

yaklaşımların İslam düşünce tarihinde mezhep ve tarikat formunda çeşitli ekol ve akımların vücut bulmasına sebep olduklarını dile getirmektedir. (s. 9).

Teber, Bektaşiliğin, hem Türk düşünce hayatının önemli yapı taşlarından birini oluşturduğunu hem de İslam dünyasında üzerinde çok durulan tarikatların başında geldiğini ifade etmektedir. Erkânâmelerin de Bektaşiliğin, adap ve erkanının en doğru ve mahiyatine en uygun bir şekilde tespit edilmesinde en özgün ve orijinal bilgi kaynaklarından olduğuna dikkat çekmektedir. Erkânâmelerin, itikadi ve amali bir takım kuralları ihtiva etmelerinin yanında içeriklerinde ciddi bir sembolizmin olduğuna dair yaptığı vurgu ve bireylerin sosyal hayatlarını düzenleme ve davranışlarına yön verme yazarın önemli tespitleri arasında kabul edilebilir. (S 10).

Yazar bu bölümde Bektaşiliğin temel amaçlarından da bahsetmektedir. Ona göre, Bektaşiliğin ana amaçlarından biri “Erdemli Toplum” tesisidir. Bu amacın temel yapı taşı ise erdemli insandır. Erdemli insan olabilmek için de bir eğitime tabii olmak gerekmektedir. Bu eğitimin yol ve yordamını Erkânâmelerde yazıya dökülmüş kurallar oluşturmaktadır. Söz konusu kurallara göre eğitimini tamamlayan kişi “İnsan-ı Kâmil” mertebesine ulaşmaktadır. Bu eğitimin amacı, faziletli bir toplumu meydana getiren kâmil insanların yetişmesidir. Ona göre, Erkânâmeler, kaynağını Kur’an ve sünnetten alan bir hayat kılavuzu mesabesinde kabul edilmektedir. (S. 11).

Giriş bölümünde üzerinde durulan bir başka husus da “Dört Kapı Kırk Makam” konusudur. Yazara göre bu esas, Kur’an ve sünnet temelinde inşa edilen tasavvufi bir düşünce, bir eğitim metodudur. Temelleri Hacı Bektaş-ı Velî tarafından atılan bu esas ve usullerin, bir sistem halinde bir araya toplanarak kurumsallaşması II. Bayezid tarafından Dimetoka’dan getirilerek posta oturtulan Balım Sultan ileldir.

Birinci bölümde Türkiye Kütüphanelerinde Bulunan Bektaşî Erkânâmeleri konusu incelenmektedir. Yazar, yazma halde bulunan Bektaşî Erkânâmelerinin yazı karakterleri ve ifade tarzı açısından bir bütünlük arz etmediklerini belirtmektedir. Ona göre, Bektaşî geleneği içerisinde yazılan bu eserler, genellikle Bektaşî Babaları ve Dedebabalar tarafından kayıt altına alınarak tarikat mensuplarının istifadesine sunulmuştur. Erkânâmeleri kayıt altına alan Bektaşî babaları ve Dedebabalarının ölümünden sonra bu eserleri koruma ve tamamlama görevi, Bektaşî dergahı postuna geçen Babalar ve dedebabalara devredilmiştir. (s. 15).

Bahsi geçen yazma kaynaklardan yazarın tespit ettiği Erkânâmeler şunlardır:

- a-Hacı Bektaş İlçe Halk Kütüphanesi yazmaları
- b- Milli Kütüphane Yazmaları
- c- Türkiye Kütüphanelerindeki Erkânâme Türü Yazma Nüshalar
- d- Yayınlanmış Erkânâmeler

Erkânâmelerin kayıt numaraları, hat çeşitleri ve varak sayılarından bahsedilse de içerikleriyle ilgili olarak, Cem ayını içerisinde yapılacak erkan ve bazı tercümanların yer aldığı bilgisi dışında genel olarak yazmaların hangi konudan bahsettiğiyle ilişkili herhangi bir değerlendirme ve bilgilendirme yapılmamıştır.

Araştırmanın ikinci bölümü Bektaşî Erkânâmesinin Muhtevası adını taşımaktadır. Bu bölüm, İnanç Esasları, İlmihal, Tasavvuf ve Ahlak başlıkları altında incelenmiştir. *İnanç Esasları*: Yazar Erkânâmelerin, hem Aleviliğin hem de Bektaşiliğin temel kaynaklarından olduğunu vurguladıktan sonra, bu eserlerin inanç-amel yörüngesini en sağlıklı bir biçimde izah edecek işlevsel özelliğe sahip olduğunun altını çizmektedir. Bu bölümdeki önemli tespitlerden birisinin de Bektaşilerdeki Allah sevgisi, bağışlaması ve lütfu inancının hakim durumda olduğu, Bektaşî kaynaklarda Allah’a olan sevgi ve bağışlanma ümidinin, Allah korkusundan daha bariz bir şekilde ifade edildiği konusunun olduğu düşünülmektedir. Yazara göre, pek çok tasavvufi ekol ve tarikatlara ait eserlerde olduğu gibi Erkânâmelerde

de şeriat-tarikat-marifet-hakikat kompozisyonu bir yol olarak benimsenmiştir. Bu izlenen yolda teolojik tartışmalara girilmemiş, müntesiplerin bilmeleri gereken inanç esasları ayrıntıya inilmeden sunulduktan sonra, muhabbetle tanrıya bağlanmayı öğütleyen ve insanlara bu çağırımı ulaştırma görevi temel anlayış olarak benimsetilmeye çalışılmıştır.

Tevhit bahsinde, sūfi geleneklerin tevhide sembolik manalar yükledikleri ve rumuzlarla örülmüş bir dini kültürel yapı oluşturdukları dile getirilmiştir. Erkânâmelerde tıpkı geleneksel Sünnî kaynaklarda tasnif edildiği gibi Allah'ın sıfatları Zafî ve Subutî olmak üzere iki kategoride ele alınmıştır. Nübüvvet konusunda Erkânâmelerde peygamberlerin gerekliliği ve sıfatları anlatılmıştır. Söz konusu sıfatlar, sıdk, emanet, tebliğ, fetanet ve ismet olmak üzere beş kategoriye ayrılmıştır. Hz. Muhammed'in gelmiş geçmiş peygamberlerin en üstünü olduğu, hem insanlara hem de cinlere gönderilmiş olduğu ifade edilmiş ve bu bilgilerin Müslümanlar tarafından bilinmesinin vacip olduğu vurgulanmıştır. Yine Erkânâmelerde Hz. Muhammed (s.a.v.)'in güzel ahlakı ve üstün özellikleri zikredilerek onun yolundan gidilerek sünnetine riayet edilmesi tavsiye edilmektedir. (s. 27).

Yazarın naklettiğine göre, Erkânâmelerde insanın dünya hayatında yapması ve yapmaması gerekenler anlatılarak bütün bu eylemlerin ahirette nasıl karşılık bulacağı özellikle Kur'an ayetleri aracılığı ile betimlenmektedir. Yapılan her iyilik ve kötülüğün karşılığı bulunacaktır. Ölümünden sonra kabir hayatı, sur üflenerek yeniden diriliş, mizan kurulup hesaba çekilme, Münker-Nekir'in şahitlikleri ve ardından cennet veya cehenneme götürülmesine ilişkin sahneler gayet canlı bir şekilde anlatılmaktadır. Dünya ve ahiret arasında bir denge kurulmasının gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

Teber'in Erkânâmeler ile ilgili yaptığı diğer önemli tespit de bu eserlerde genellikle Ehl-i Sünnet anlayışının hakim olduğu konusudur. Söz konusu âdâb ve Erkan kitaplarında Caferî mezhebine mensubiyet ifade edilirken, amelde mezhep önderlerinin İmam-ı Azam olduğu sıkça vurgulanmaktadır. (s. 29).

Erkânâmelerde ilmihal bilgilerine de geniş yer verildiği anlaşılmaktadır. Namaz, oruç, hac, zekat gibi ibadetlerin erkek ve kadına farz olduğu açıkça belirtilmiştir. İbadetlerden en çok üzerinde durulan konu namazdır. Yazarın aktardığına göre, Erkânâmelerde, ilk önce abdestin ve guslün farzları tek tek sayılmaktadır. Ardından namaz ile ilgili hükümler ve uyulması gereken hususlar anlatılmakta ve namazın nasıl kılınacağı hangi duanın nerede okunacağı ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

Erkânâmelerde tasavvufî boyut üzerinde de durulmuş, Şeriat-Tarikat-Marifet-Hakikatten oluşan Dört Kapı Kırk Makam vurgusu yapılmaktadır. Hacı Bektaş-ı Veli tarafından oluşturulan bu erkanların Balım Sultan tarafından sistemli hale getirildiği kabul edilmektedir. Şeriat kapısı, İslam dinin temel ilkeleri ve kurallarını ihtiva etmektedir. Tarikat kapısı ise, tarikata intisap etme kural ve kaidelerini bildirmektedir. Marifet kapısı mevcudatın sırrına vukufiyet demektir. Hakikat kapısı ise insanın Hakk'a vasil olarak kendi benliğinden soyunmasını ifade etmektedir. (s. 33).

Yazara göre, Bektaşiliğin hedeflediği ahlak, mükemmel insanın özellikleridir. İnsan-ı kamildeki tertemiz öz öyle parıldar ki insanın dış dünyasını da aydınlatır. Benlik duygusu insanın özünün temizlenmesinde engeldir. Bu nedenle kalbin benlik kirlerinden arındırılması gerekir. İnsana saygı ve hürmet ise ibadetlerin en büyüğü olarak kabul edilir. Eserde ahlak başlığının altında iki alt başlık bulunmaktadır. Bunlardan birincisi olan ahitnameler başlığında, bir bağlının ne gibi sorumlulukları yerine getirmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu gereklilikler on bir madde halinde tespit edilmiştir. İkinci alt başlıkta mürşid mürid ilişkisi ele alınmıştır. Buna göre, Bektaşilikte Ehl-i Beyt sevgisi merkezi bir konum işgal etmektedir. Hz. Muhammed ile Hz. Ali arasındaki mürşid- mürid ilişkisi silsilenin başı kabul edilmektedir. Kamil mürşid olunabilmesi için gerekli dokuz husus

bulunmaktadır. Pirden müride ulaşması gereken on iki nasihat dile getirilmektedir. Müride mürşid tarafından söylenen sözler mürşidin nefsinden kabul edilmez. Mürşitte benlik kalmadığından onun sözleri hak sözüdür. Dolayısıyla da mürid mürşidin emrini her şeyden üstün tutmalıdır. (s. 37).

Tarih boyunca Türklerin fikhin ağır koşulları yerine ruh ve ahlaki davranışlara meyilli hoşgörü temelli din anlayışlarını temsil eden Bektâşîliğin akidevî ve amelî/pratik yönleri bu çalışmada transliterasyonu yapılan Bektâşî Erkânâmesi ile ortaya çıkarılmıştır. Eser içerisinde yer alan Transkripsiyon metin, Balkan coğrafyasında Bektâşî tekkelerinde halen okunmakta ve uygulanmakta olan bu erkânlardan günümüze ulaşmış orijinal el yazması bir nüshadan yazar tarafından çevrilmiştir.

Transliterasyon metin, Bektâşî ayin ve erkânlarında okunan Duvazdahlar, Tercümânlar, Duâ ve niyazları ihtiva etmektedir. Erkânı oluşturan her bir ritüel ve ritüellerde dile getirilen dua ve ilahiler, mersiyeler, Bektâşî Dede ve Babalarının özenle sakladıkları ve bu sayede de Bektâşî düşüncesinin nesilden nesile aktarıldığı geleneğin bizzat yazılı metinleridir. Bu metinlerde ayrıca Ehl-i Beyt mensuplarının ve müntesiplerinin mistik hayatları, İslâm düşüncesinin teşekkül ve tedvin edildiği Sünnî ve Şîî geleneklerin izleri; Hoca Ahmet Yesevî'den Hacı Bektâş-ı Velî'ye kadar gelen Türk kültür tarihinin eserleri sade bir dil ile yine Bektâşî dervişleri tarafından kaydedilmiş olduğu ifade edilmiştir.

Ekânâmeler, Bektaşilerin uymaları gereken temel kuralları ihtiva etmesi ve tarikatın ana kaynaklarından olma özelliklerinden dolayı son derece ehemmiyetli kaynaklardır. Bu çalışma böylesine ehemmiyetli bir çalışmayı konu edindiği için takdire şayandır. Ancak Erkânâmelerin içerikleriyle ilgili yeterli bilgi verilmemesi ve Diğer Erkânname çeşitleriyle herhangi bir karşılaştırmaya gidilmemesi önemli bir eksiklik olarak görülmektedir. Kitapta bir sonuç bölümü de bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu çalışmada hangi sonuçlara ulaşıldığı bilgisine ulaşılamamaktadır. Kitabın daha sonraki baskılarında değinilen hususların dikkate alınması önerilmektedir.